

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาบ้านตลาดขี้เหล็ก
ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
Participation of villagers in community forest management: A case study
of Taladkeekek Village, Mae Pong Sub-district, Doi Saket District
Chiang Mai Province

วินิจ ภาเจริญ¹, ชาญชัย ฤทธิร่วม²
Winit Pharcharuen, Chanchai Rittiruum

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทชุมชน 2) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่า 3) การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการ ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกในชุมชน จำนวน 25 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยใช้เทคนิค SWOT ANALYSIS วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า บริบทของชุมชนด้านสังคมมีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายอย่างแน่น ด้านการปกครองมีการตั้งข้อปฏิบัติ กฎ กติกาของหมู่บ้านร่วมกัน ด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิต และด้านวัฒนธรรมประเพณีมีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ด้วยวิธีการดูแลรักษาป่าผ่านระบบความรู้ ความเชื่อ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าตั้งแต่มี 1) การมีส่วนร่วมจัดตั้งคณะกรรมการ 2) กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ 3) กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ 4) ปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่า 5) การปลูกฝังจิตสำนึกในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 6) จัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้จัดทำแนวป้องกันไฟป่า ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด/

¹ วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ Email: winit.phacharuen@gmail.com

School of Administrative Studies, Maejo University.

² สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย Email: wi_chan_cru@hotmail.co.th

School of Social Sciences Chiang Rai Rajabhat University

อุปสรรคของชุมชนตาม SWOT ANALYSIS พบว่า จุดแข็ง คือ ผู้นำชุมชนเข้มแข็ง, จิตสำนึกของชุมชน, วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ, กฎระเบียบ ข้อบังคับ จุดอ่อน: ขาดทักษะความรู้ในการจัดการ โอกาส: ภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ป่ามีมากขึ้น ข้อจำกัด/อุปสรรค: ขาดการสนับสนุนงบประมาณ ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ยังไม่ชัดเจนและเงื่อนไขข้อกฎหมาย

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ได้แก่ เพิ่มรูปแบบการสนับสนุนจากภาครัฐ มุ่งทำงานเชิงรุก หนุนเสริมเครือข่าย เสริมความรู้ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินงานอย่างยืดหยุ่นและสนับสนุนการวิจัย

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน, การจัดการพื้นที่ป่า, บ้านตลาดขี้เหล็ก

Abstract

The study aimed 1) to emphasize community context 2) community engagement in forest management; and 3) to analyze community strengths, weakness, opportunities, and challenges. The qualitative methodology was adhered by collecting in-depth data from key informants including community leaders, community committee, local wisdom, and community members, totally 25 persons with the research tools such as observation form, in-depth interview guideline, and focus group discussion. The data was analyzed by SWOT Analysis and its description.

The results were as follows. Community context in the social aspect, it was revealed that relationship within the community was strong kinships; in the administration, it was shown that the community set up some rules and regulations among them; in the economics, it was reflected that there were rich natural resources which could be the capital for production; and in the culture, tradition, believes and rites inheriting from ancients, it was emphasized by the forest management through community system of knowledge, believes, wisdom, and culture with engagement of people living the community in 1) setup of committee, 2) identification of rules and regulations in usage, 3) specification of punishment in case of rules breaking, 4) new tree plantation, 5) promotion of eco-tourism, 6) organization of forest guard for prevention of illegal tree cutting and wild fire. In addition, the SWOT Analysis was manifested that the strengths were strong community leaders, consciousness, culture in term of tradition and believes, and rules and regulations; the weakness was lack of

knowledge in management; the opportunities were more empowerment and support from government sectors in forest reservation; and the limitation/challenges were lack of fund support, not clear boundary of forest reservation and also condition of laws.

The suggestions were presented that more support of government sectors was required; proactive working; networking; strengthening related knowledge; flexible implementation; and more research.

Keywords : Community Participation, Forest Management, Ban Taladkeelek

บทนำ

ประเทศไทยขณะนี้ กำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง ในช่วง 4ทศวรรษที่ผ่านมาทำให้ประเทศไทยสูญเสียพื้นที่ป่าไปแล้วประมาณ 67 ล้านไร่ หรือเฉลี่ยประมาณ 1.6 ล้านไร่ต่อปี กล่าวคือ ปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าอยู่ถึงร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ 171 ล้านไร่ และลดลงมาโดยตลอดจนในปี พ.ศ.2532 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 27.95 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือประมาณ 90 ล้านไร่ รัฐบาลในอดีตได้พยายามจะรักษาพื้นที่ป่าโดยประกาศยกเลิกสัมปทานการทำไม้ในป่าบกทั้งหมด ในปี พ.ศ.2532 แต่หลังจากยกเลิกสัมปทานป่าไม้ สถานการณ์ดีขึ้นในระยะแรกเท่านั้น ต่อมาการทำลายก็ยังคงเกิดขึ้นไม่แตกต่างจากสถานการณ์ก่อนยกเลิกสัมปทานป่าไม้เท่าใดนัก โดยพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกก่อนการยกเลิกสัมปทาน (ปี พ.ศ. 2525-2532) เฉลี่ยต่อปีเท่ากับ 1.2 ล้านไร่ และพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกหลังการยกเลิกสัมปทาน (ปี พ.ศ. 2532-2541) เฉลี่ย 1.1 ล้านไร่ต่อปี (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. <https://th.wikipedia.org/wiki/การทำลายป่า>, 2561) แม้ว่ารัฐบาลจะออกกฎหมายควบคุมการบุกรุกทำลายป่าและออกพระราชกำหนดยกเลิกสัมปทานป่าทั่วประเทศแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าได้ ในทางกลับกันได้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากป่าในภาคเหนือเป็นป่าเขตร้อนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก จากความหลากหลายทางชีวภาพที่สูงนี้เอง จึงทำให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าดังกล่าว ผลที่ตามมาจากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่แสดงออกมาในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะวิกฤตภัยแล้ง อุทกภัย วาตภัย ดินโคลนถล่ม น้ำป่าไหลหลาก เป็นต้น ซึ่งนับวันยิ่งรุนแรงส่งผลต่อชีวิตและทรัพย์สินประชาชนเป็นจำนวนมากทำให้ประเทศต้องสูญเสียงบประมาณมหาศาลในการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น

พื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งมีพื้นที่ป่ามากที่สุดของประเทศถึงร้อยละ 64.37 ของพื้นที่ มีชุมชนในป่าจำนวน 2,500 กว่าหมู่บ้าน มีประชากรราว 1 ล้านคน ชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีประวัติของการ

ดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่ามาช้านานแล้ว ดังเช่นหมู่บ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ มีพืชและสัตว์ป่ามากมาย และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ซึ่งได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่กวง พื้นที่ 4,084-2-84 ไร่ โดยชุมชนได้ใช้พื้นที่ป่าดังกล่าวในการดำเนินวิถีชีวิตแบบพึ่งพา ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเกือบจะทั้งหมดจะใช้ชีวิตก่อตั้งชุมชนอาศัยอยู่ในภายในบริเวณล้อมรอบด้วยป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์พืช แหล่งอาหารธรรมชาติ ผู้คนมีวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติ กินกับธรรมชาติ ผูกพันกับธรรมชาติที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของตนเอง การดูแลจัดการทรัพยากรป่าที่มีความสัมพันธ์กันกับประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อต่าง ๆ ของชุมชนดั้งเดิมที่มีความเกื้อกูลต่อธรรมชาติ

ชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ได้มีการจัดการพื้นที่ป่ามาอย่างยาวนาน ได้มีการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและกรมป่าไม้ ในการจัดทำโครงการเพื่อเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนพื้นที่ในโครงการต่าง ๆ มากมาย อาทิ เช่น โครงการส่งเสริมความร่วมมือวัดกับป่าไม้ , โครงการป่าชุมชนจากกรมป่าไม้ โครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชตามแนวพระราชดำริ โครงการป่าชุมชนต้นแบบตามแนวพระราชดำริ ฯลฯ รวมทั้งมีชุมชนจากที่อื่นและนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้รูปแบบวิธีการจัดการป่าชุมชนของบ้านตลาดขี้เหล็กอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ไม่ใช่ว่าทุกชุมชนจะทำได้เช่นนี้ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงบริบทชุมชนและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่ากรณีศึกษา บ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ว่ามีการจัดการพื้นที่ป่าอย่างไร และมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด/อุปสรรคในการจัดการพื้นที่ป่าอย่างไร เป็นต้น ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้จะได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงหรือพื้นที่ที่มีบริบทที่คล้ายคลึงกันต่อไปทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และเครือข่ายในจังหวัดอื่นๆ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด/อุปสรรคต่อการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยทำการศึกษามูลบ้านบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการรักษาป่าของชุมชนมาอย่างยาวนาน และชาวบ้านมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการจัดการป่าชุมชน โดยการจัดทำโครงการเพื่อเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชน พื้นที่ในโครงการต่าง ๆ มากมาย และเป็นพื้นที่ที่ชุมชนอื่นและนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้รูปแบบวิธีการจัดการป่าชุมชนของบ้านตลาดขี้เหล็กอย่างต่อเนื่อง

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาพื้นที่บ้านตลาดขี้เหล็ก ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการจัดการ ฟื้นฟู อนุรักษ์พื้นที่ป่ามาอย่างยาวนานและเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงมีชุมชนจากที่อื่นและนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้รูปแบบวิธีการจัดการป่าชุมชนของบ้านตลาดขี้เหล็กอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยศึกษากรอบเนื้อหาเป็นการศึกษาเฉพาะสภาพบริบทโครงสร้างทางสังคม การปกครอง ประเพณีวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดการป่าชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด/อุปสรรคต่อการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล จากเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ สิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามซึ่งเป็นการสำรวจสภาพพื้นที่จริงโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และใช้การประชุมกลุ่มระดมสมอง รวมทั้งการสังเกตจากการเข้าร่วมประชุมกลุ่ม การประชุมปฏิบัติการ โดยทำการศึกษาระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ.2563 ถึง เดือนกรกฎาคม 2564

2. สถานที่ทำการเก็บข้อมูล

ศึกษาชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ มีพืชและสัตว์ป่ามากมายและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ซึ่งตั้งอยู่ติดเขตพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง มีพื้นที่ป่าจำนวน 4,084 ไร่ ซึ่งเป็นผืนป่าที่มีอายุนานโดยให้สิทธิของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและอนุรักษ์พืชพันธุ์ป่า เพื่อป้องกันการบุกรุกป่าจากคนภายนอก โดยมีการจัดการในรูปแบบคณะกรรมการของหมู่บ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

3. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนครัวเรือน 152 ครัวเรือน จำนวนประชากร 361 คน

กลุ่มประชากรตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการ ราษฎรชาวบ้าน และสมาชิกในชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ รวมประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 25 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กระจายตามกลุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีการวิเคราะห์จากแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาอธิบาย โดยผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการประชุมกลุ่มพร้อมกับวิเคราะห์โดยใช้เทคนิค SWOT ANALYSIS แล้วนำข้อมูลจากการศึกษามารวบรวม และเรียบเรียงข้อมูลตามประเด็นหลักที่วางไว้เพื่อตอบคำถามการวิจัย และสรุปความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบรรยาย

สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

ผลการศึกษาบริบทชุมชนและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่า บ้านตลาดขี้เหล็กเป็นชุมชนขนาดกลาง จำนวนประมาณ 152 ครัวเรือน เป็นกลุ่มคนพื้นเมือง มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ คนในชุมชนมีความรักใคร่และผูกพันกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้านการปกครอง ผู้ใหญ่บ้านมีความสำคัญแบบบารมีคนเป็นผู้ประสานเชื่อมโยง

ระหว่างภาครัฐกับประชาชนเป็นผู้นำทางจิตวิทยาในระดับชุมชน เป็นกลไกที่สำคัญให้เกิดการรวมกลุ่ม การระดมความคิดในการกำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน และออกกฎระเบียบ ข้อบังคับของชุมชน ด้านเศรษฐกิจเป็นการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติในชุมชน โดยยึดอาชีพเกษตรไร่นา วน เย็น ดำรงชีพด้วยวิถีเกษตรแบบผสมผสานและการหาของป่าที่หลากหลายเป็นรายได้เสริม และด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมนับเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมของชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญและเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน มีการปฏิบัติ สืบทอด การอนุรักษ์พันธุ์พืช จากบรรพบุรุษสู่รุ่นต่อรุ่นช่วยกันดูแลผืนป่าอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิม มาประยุกต์ใช้กับการดูแลป่าเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าร่วมกันมีอยู่ 6 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมจัดตั้งคณะกรรมการ 2) กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ 3) กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ 4) ปลุกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน 5) การปลูกฝังจิตสำนึกในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 6) จัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้และจัดทำแนวป้องกันไฟป่า

ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด/อุปสรรค วิเคราะห์ตาม SWOT ANALYSIS พบว่า จุดแข็ง : 1) ผู้นำชุมชนเข้มแข็ง เสียสละ มีวิสัยทัศน์ เพื่อส่วนรวม จิตสาธารณะสูง ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี สร้างศรัทธาให้กับสมาชิกในชุมชน 2) จิตสำนึกที่ดีของชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ตระหนักถึงคุณค่าของป่า ทำให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหน และผูกพันในทรัพยากรป่าชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ ป่าเป็นแหล่งต้นน้ำให้ได้ใช้ประโยชน์และเป็นแหล่งอาชีพของชาวบ้านในการเก็บหาของป่า จึงนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าอย่างเป็นระบบ คือพื้นที่ป่าขุนน้ำ (พง) พื้นที่ป่าใช้สอยตลอดจนพัฒนาแหล่งศึกษาเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน 3) วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม, ประเพณีดั้งเดิมของชุมชนมีวัฒนธรรมความเชื่อที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ประเพณีการเลี้ยงผีเสื้อบ้าน พิธีบูชาบวงสรวงผีขุนน้ำ (ปู่จาเดวดาฮักษาขุนน้ำ) การบวชป่า และสืบชะตาป่าไม้และสายน้ำ ผีปู่ผีย่า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดจากความเชื่อที่ว่าบริเวณป่าและหมู่บ้านมีเจ้าของ มีเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทางสิงสถิตย์อยู่ หากกระทำการสิ่งใดที่เป็นการลบหลู่หรือมิได้บอกกล่าวจะถูกลงโทษ เกิดเหตุเภทภัยต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน จึงมีการจัดประเพณีดังกล่าวเพื่อบวงสรวงและขอขมา ซึ่งประเพณีต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความหวงแหน และจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ป่าไม้ 4) กฎระเบียบ ข้อบังคับ เป็นการร่วมกันกำหนด กฎ ระเบียบโดยมีผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน จึงได้ปรึกษาหารือ และประชุมร่วมกันเพื่อตั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับขึ้นมาเพื่อใช้ร่วมกันในชุมชน โดยแบ่งป่าชุมชนออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และป่าเพื่อทำไร่หมุนเวียน ห้ามใช้สารเคมี ห้ามเผา

ป่า ห้ามล่าสัตว์เพื่อขายและห้ามตัดไม้จากป่าอนุรักษ์เพื่อนำมาเผาถ่าน ถ้าทำผิดก็จะถูกลงโทษโดยสังคมไม่ให้ความสำคัญคนเหล่านั้น

จุดอ่อน : ขาดทักษะความรู้ในการจัดการป่าและการสืบทอดจากคนรุ่นใหม่ โอกาส : ภาครัฐมีนโยบายการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่ามีมากขึ้น อุปสรรค : ภาครัฐขาดงบประมาณสนับสนุนที่ต่อเนื่อง ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ยังไม่มี ความชัดเจน แนวขอบเขตพื้นที่ไม่ชัดเจน จนมีการบุกรุกทำลายป่าและล่าสัตว์เป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไขและเงื่อนไขด้านกฎหมาย และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนเป็นแนวเขตอุทยานแห่งชาติของกรมป่าไม้

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ได้แก่ พัฒนารูปแบบการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยการมุ่งทำงานในเชิงรุก หนุนเสริมการทำงานเป็นเครือข่าย และเสริมความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการป่าชุมชน อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับชุมชน และสนับสนุนการวิจัยหรือการทำงานเชิงบูรณาการกับทุกภาคส่วน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่า กรณีศึกษาบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

ชาวบ้านตลาดขี้เหล็ก มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานมากกว่า 100 กว่าปีจากหลากหลายพื้นที่ มีวิถีชีวิตที่สุขสงบ กินง่าย อยู่ง่าย ตามแบบฉบับของชาวพื้นเมืองภาคเหนือ ป่าจึงมีความสำคัญที่สุดในชีวิตในด้านอาหารและใช้สอยซ่อมสร้างบ้านเรือน การจัดการป่าชุมชนจึงเกิดขึ้นจากจิตสำนึกการรักษาป่าและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและมีชีวิตด้วยการทำไร่ทำสวนเพื่อเลี้ยงชีวิต ส่วนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านตลาดขี้เหล็ก ขึ้นอยู่กับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจาก 1) การจัดตั้งคณะกรรมการทำงานด้านป่าไม้ 2) การกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ 3) การกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ 4) การปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่า 5) การปลูกฝังจิตสำนึกในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 6) จัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้จัดทำแนวป้องกันไฟป่า ซึ่งสอดคล้องกับวิจัยของลาวัญญ์ ทองขาว (2561 : 126) วัฒนธรรมและการจัดการป่าชุมชนของปกากะญอห้วยหินดา อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ปรากฏว่าชาวปกากะญอ ร้อยละ 80 มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือการจัดการป่าชุมชน โดยการเป็นกรรมการดูแลป่า เป็นอาสาสมัครในการลาดตระเวนดูแลป่าอันจะเกิดจากไฟไหม้ป่า หรือถูกคุกคามจากบุคคลภายนอกชุมชนบางส่วนจะไปปลูกพืชทดแทนป่าบางส่วนที่หายไป และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพงษ์ พวงงามชื่น, สวิษฐา

ศุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์และ นครศ รังควัต (2556 : 232) จากการวิจัยการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาบลาดุก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน ทำให้สามารถสรุปถึงปัจจัยที่ทำให้การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่ประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) มีผู้นำที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ และมีความเสียสละในการทำงานตลอดจนชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการระดมพลังการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) การเป็นประชาชนดั้งเดิมในพื้นที่ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความคุ้นเคย ความรักและสามัคคีกันสามารถทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี 3) การผ่านการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดแนวคิดการอนุรักษ์ร่วมกัน 4) การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง 5) การแบ่งหน้าที่และบทบาทของชาวบ้านอย่างลงตัวในการจัดการป่าชุมชนและการดเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน 6) การผสมผสานกันอย่างลงตัวของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชนที่สนับสนุนการร่วมมือร่วมใจกันในการจัดการป่าชุมชนและการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน 7) การดำเนินงานอย่างเป็นระบบส่งผลให้ปัญหาต่างๆ ลดน้อยลง 8) การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐ และเอกชน ก่อให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาที่เหนียวแน่น และ 9) การมีจิตสำนึกของชาวบ้านทุกคนในการพัฒนาการทำงานร่วมกันซึ่งส่งผลการดำเนินงานพัฒนาต่างๆ ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ชุมชนบ้านทาป่าเปามีการเตรียมความพร้อมด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาและแนวทางการดำเนินงานพัฒนาต่างๆ แก่เยาวชนรุ่นใหม่เพื่อเป็นกำลังสำคัญและรองรับงานด้านการพัฒนาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับวิจัยของธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา (2561 : 33-34) เรื่องการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสือเผ่น อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม มิติที่ 1 ด้านการมีส่วนร่วม ชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการได้รับผลประโยชน์จากป่า เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการจัดการป่า โดยให้สมาชิกในหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้านรอบป่า เข้ามาเป็นกรรมการจัดการป่าชุมชนหนองฮี เพื่อให้การดำเนินงานมีความชัดเจนคณะกรรมการได้แต่งตั้งคณะกรรมการ 8 ฝ่าย ได้แก่ 1) คณะกรรมการฝ่ายการเงิน 2) คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ 3) คณะกรรมการฝ่ายตัดสินคดี 4) คณะกรรมการที่ปรึกษา 5) คณะกรรมการป้องกันและดับไฟป่า 6) คณะกรรมการฝ่ายปลูก 7) คณะกรรมการฝ่ายส่งเสริม 8) คณะกรรมการฝ่ายกิจกรรม ทำหน้าที่วางแผนการดำเนินงาน บริหารจัดการ จัดกิจกรรมและควบคุมกำกับให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของป่า ส่งเสริมการดำเนินงานของคณะกรรมการ และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่อการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านตลาดขี้เหล็ก เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของชุมชนซึ่งปฏิบัติการจัดการกันมาเป็นประเพณีของชุมชน โดยผ่านกระบวนการ

กิจกรรมความเชื่อที่นับถือผีของพวกเขา ถ้าทำผิดกฎก็จะถูกระชาชาติทำโทษ สอดคล้องกับการวิจัยของสุริรัตน์ ฤกษ์ระวี (2540 : 1-3) พบว่าพัฒนาการของการจัดการป่าชุมชนบ้านทุ่งก่อ เริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า เคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงมีการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ และในการจัดการป่าชุมชนต้องมีคณะกรรมการในการวางกฎเกณฑ์หาแนวทาง และดูแลรักษาป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด การจัดการป่าได้นั้น ชุมชนทุกชุมชนต้องมีบริเวณป่าซึ่งเป็นของชุมชนเองที่เป็นพื้นที่ในการทามาหากินซึ่งต้องมีรูปแบบและลักษณะของป่า ดังที่คณะกรรมการการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมชาติ (2550 : 46) กล่าวไว้ว่า ป่าชุมชนต้องมีความเชื่อมโยงกับระบบสังคมวัฒนธรรมเข้ากับเรื่องป่าและทรัพยากรในป่า สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ รักษาป่า คนกับป่าอยู่ด้วยกันแบบพึ่งพากันและกัน โดยไม่มีการแยกออกจากกัน เป็นการจัดการกับทรัพยากรป่าโดยตรงและทั้งหมด ป่าต้องมีการใช้ประโยชน์ได้ถ้าใช้ไม่ได้ไม่ถือว่าเป็นป่าชุมชน ประโยชน์จากป่าจึงเป็นแรงจูงใจที่ไม่ทำลายทรัพยากร ป่าชุมชนนั้นจะเป็นที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเป็นป่าที่ปลูกขึ้นมาใหม่ก็ได้ แต่ต้องมีขอบเขตที่ชาวบ้านสามารถจะใช้ร่วมกันได้ กรรมสิทธิ์ของป่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชนก็ได้ แต่คนที่ดูแลจัดการป่าต้องมีอิสระในการบริหารจัดการป่า โดยมีองค์กรของชุมชนเป็นผู้ที่ร่วมกันวางกฎข้อเคลื่อนการทำงาน ตามกฎเกณฑ์ และระเบียบเงื่อนไขที่ร่วมกันกำหนดไว้ และภายใต้กฎหมายป่าไม้ด้วย

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค จากการวิเคราะห์ SWOT ผลการวิจัยพบว่า จุดแข็งมาจากผู้นำชุมชนท้องถิ่นคนในชุมชนมีศักยภาพมีความเข้มแข็ง จิตสำนึกของชุมชน, วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ, กฎระเบียบ ข้อบังคับ จุดอ่อน: ขาดทักษะความรู้ในการจัดการและการสืบทอดของคนรุ่นใหม่ โอกาส : ภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่ามีมากขึ้น ข้อจำกัด/อุปสรรค : ขาดการสนับสนุนงบประมาณไม่ต่อเนื่อง ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ยังไม่ชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของเกศสุดา สิทธิสันติกุล, วราภรณ์ ปัญญาวดี และ ปรรธนา ยศสุข (2559 : บทคัดย่อ) “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่น” ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด พบว่า 1) จุดแข็ง - นโยบายชัดเจน มีความร่วมมือภายใน เจ้าหน้าที่มีศักยภาพ มีความใกล้ชิดกับชุมชน 2) จุดอ่อน - การเน้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การทำงานเชิงรับ ขาดบุคลากรเฉพาะด้านงบประมาณ การจัดการข้อมูล และการสื่อสาร 3) โอกาส - จิตสำนึกชุมชน แกนนำชุมชนเข้มแข็งความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน การมีเครือข่าย การสนับสนุนของหน่วยงานอื่น 4) ข้อจำกัด - หน้าที่ตามกฎหมายไม่ชัดเจน ชุมชนมีส่วนร่วมน้อยกฎระเบียบไม่เอื้อ ขาดการพัฒนาเครือข่าย กระแสนิยม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่า กรณีศึกษาบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ คณะวิจัยได้นำประเด็นต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาวิจัย ผสมกับข้อเสนอแนะของคนในชุมชนมากำหนดเป็นข้อเสนอแนะ 2 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1.1 จากการที่รัฐเป็นผู้มีอำนาจตามกฎหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ แต่การออกกฎระเบียบและนโยบายต่างๆ ของรัฐ ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง รัฐควรที่จะต้องยอมรับในเรื่องสิทธิชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนในการบริหารทรัพยากรของท้องถิ่นเอง

1.2 ภาครัฐควรให้อำนาจแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าด้วยตนเองให้มากที่สุด ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีการแสดงออกถึงความใกล้ชิดความผูกพัน และวิถีชีวิตของคนกับป่าได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพจึงนำไปสู่การจัดพื้นที่ป่าประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืนได้

1.3 ภาครัฐและชุมชนต้องสร้างความร่วมมืออย่างบูรณาการร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชาวบ้านในชุมชนจากการศึกษาพบว่าการทำงานของแต่ละหน่วยงานค่อนข้างที่จะแยกส่วนกัน ต่างคนต่างสนับสนุนชุมชนในส่วนของตน ทั้งที่ในความเป็นจริง โครงการบางโครงการสามารถที่จะร่วมมือกันเพื่อพัฒนาชุมชนได้

1.4 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพิ่มความร่วมมือในการสนับสนุนการจัดการพื้นที่ป่าอย่างมีส่วนร่วมให้มากขึ้นโดยเฉพาะที่ประชาชนในชุมชนยังคงต้องการความช่วยเหลือ เช่นด้านงบประมาณในการจัดกิจกรรม เจ้าหน้าที่ที่ให้ความรู้และคำแนะนำ เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะระดับชุมชน

ชุมชนควรหาโอกาสได้ไปเยี่ยมชมชุมชนอื่น หรือศึกษาดูงานจากชุมชนที่มีการบริหารจัดการพื้นที่ป่า เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และศึกษาแนวคิด แนวปฏิบัติของชุมชนอื่นเพื่อนำมาปรับปรุงและพัฒนาในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนอื่นและการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันเพื่อช่วยกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการดูแลพื้นที่ป่าไม้

3.2 ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกศสุดา สิทธิสันติกุล, วราภรณ์ ปัญญาดี และ ปราบณา ยศสุข. (2559). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่น. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. ปีที่ 12 ฉบับที่ 1/2559, บทคัดย่อ. 29
- คณะกรรมการการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมชาติ. (2550). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554). กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น, สวิษฐา ศุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์ และ นครเศ รังควัด. (2556). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วารสารวิจัยและพัฒนา ามจร. ปีที่ 36 ฉบับที่ 2, 215-234
- ธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา. (2561). การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสือเผ่น อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย. ปีที่ 8 ฉบับพิเศษ, 33-34
- ลาวัณย์ ทองขาว. (2561). วัฒนธรรมและการจัดการป่าชุมชนของปกากะญอห้วยหินดา อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี. วารสารสารสนเทศ. ปีที่ 17 ฉบับที่ 1, 126.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2560). การทำลายป่า, 13 มิถุนายน 2561.

<https://th.wikipedia.org/wiki/>